

The Investigation between the Desire to Migrate and Dependence on “Location-specific Assests” among the Stories of Women Fiction Writers from the 70s to the 90s (acc. To Solar Calendar)

Mahya Alikhani ¹ | Maryam Hoseini ^{2*}

1. Master's degree in Persian Language and Literature, Faculty of Literature, Al-Zahra University, Tehran, Iran. Email: mahyaalikhani@yahoo.com
2. Corresponding Author, Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of literature, Alzahra University, Tehran, Iran. E-mail: drhoseini@alzahra.ac.ir.

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 07/03/2023

Received in revised form:
27/09/2023

Accepted: 08/10/2023

Published online: 28/03/2026

Keywords:

Iranian fictional literature,
Location-specific capital,
Migration,
Self and Other,
Stories written by women.

ABSTRACT

This paper investigates the relationship between the desire to migrate and the dependence on “location-specific capital” among the stories of women fiction writers from the 70s to the 90s (acc. to Solar Calendar). The aim of this study is to pursue the relationship between the dependence on “location-specific capital” and the desire to migrate in the inter-subjectivity of the characters of the selected stories as the cultural texts of the society. The methodology applied is analytical-descriptive, and due to its dependence on sociology, it is regarded as an interdisciplinary study. There is a negative correlation between the dependence on location-specific capital and the desire to leave. The more the “dependence” increases, the more the “desire to leave” decreases. Based on the change of the positions between “self” and “other” in the cultural sphere of Iranians in these three decades and due to the change of the role of the extended family- as the most important institution during the 70s- to nuclear and dysfunctional which would finally end in individuals rather than families, in the homelands.

Cite this article: Alikhani, M. & Hoseini, M. (2026). The Investigation between the Desire to Migrate and Dependence on “Location-specific Assests” among the Stories of Women Fiction Writers from the 70s to the 90s (acc. To Solar Calendar). *Research in Narrative Literature*, 15 (1), 257-286.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2023.8914.1744

Extended abstract

Introduction

This article is an endeavor to examine the relationship between the inclination toward migration and attachment to *location-specific Assets* in selected short stories and novels by Iranian women fiction writers published from the 1990s to the late 2010s. Migration, as a recurrent and deeply embedded element of Iranian collective consciousness, is approached in this study not merely as a socio-economic phenomenon, but as a cultural, symbolic, and identity-oriented process. Within Iranian society, migration has long functioned as a site of tension between rootedness and mobility, belonging and detachment, continuity and rupture. These tensions are powerfully articulated in contemporary narrative literature, particularly in women's fiction, where migration is frequently intertwined with questions of selfhood, gender, family, and cultural belonging. By focusing on women writers, this study foregrounds a gender-sensitive perspective on migration. Iranian women, as historical and cultural subjects, encounter social, familial, and ideological structures in ways that differ significantly from those of men. These differences shape how migration is imagined, desired, resisted, or mourned in literary texts. Women's narratives often register migration not only as a physical movement across borders, but also as an affective and symbolic act that reconfigures identity, relationships, and notions of home. The article therefore seeks to demonstrate how varying degrees of attachment to location-specific capital influence the intensity and direction of characters' desires to remain in or depart from the homeland. The central argument of the study is that location-specific capital—comprising material, emotional, and symbolic resources that are deeply embedded in a particular socio-cultural and geographical context—plays a decisive role in shaping migratory desire. Through a diachronic analysis of literary texts across three decades, the article shows that transformations in Iranian society, particularly changes in family structure and collective value systems, are closely reflected in women's narrative representations of migration.

Method

The study adopts a descriptive–analytical methodology within an interdisciplinary framework, drawing primarily on theories from migration studies, cultural sociology, and cultural semiotics. Literary texts are treated as cultural documents that both reflect and reinterpret social realities. The analysis is qualitative in nature and relies on close reading to uncover the symbolic, affective, and narrative dimensions of migration as represented in women's fiction.

The theoretical foundation of the article is based on the concept of location-specific capital, defined as a set of material and symbolic resources whose transferability to other geographical and cultural contexts is limited or, in many cases, impossible. These resources include family ties, the home, language, religion, collective memory, and affective networks. Unlike economic or professional capital, location-specific capital is deeply rooted in place and derives its value

from social embeddedness, cultural continuity, and emotional attachment. In the Iranian context, such forms of capital have traditionally functioned as powerful anchors of identity and belonging.

In addition to location-specific capital, the study employs key concepts from cultural semiotics, particularly the notions of “self” and “other”. The analysis examines how the “self” is constructed in relation to the “other,” often represented as the West or an imagined external world, and how this relational construction shapes migratory desire. Migration is thus analyzed not only as movement toward a physical destination, but also as movement toward an imagined cultural and symbolic space.

The corpus of the study consists of selected short stories and novels by Iranian women fiction writers published during the 1990s, 2000s, and 2010s. The selected texts are works in which migration or the desire for migration constitutes a prominent thematic concern.

Many of these works have received literary awards or recognition in major literary forums, a criterion that enhances the analytical depth and literary credibility of the corpus. The diachronic structure of the corpus allows for a comparative analysis of shifting representations of migration across three decades marked by significant social and cultural change in Iran.

Conclusion

The findings of the study reveal a clear inverse relationship between attachment to location-specific Assets and the inclination toward migration. In general, the stronger the characters’ attachment to family, home, language, and collective memory, the weaker their desire to leave the homeland. Conversely, the erosion or weakening of these forms of capital is associated with a stronger inclination toward migration. While this inverse relationship is observable across all three decades under examination, its intensity and narrative articulation undergo notable transformation over time.

In the 1990s, attachment to location-specific capital is depicted as particularly strong. During this decade, the Iranian cultural “self” maintains a central and stable position, while the “other” remains largely peripheral. The family is predominantly represented as an extended structure characterized by strong kinship ties, emotional intimacy, and a pronounced sense of collective belonging. The home functions as a crucial site of memory, identity, and psychological security rather than merely a physical dwelling. In narratives from this period, migration is often portrayed as forced, driven by political pressure or exceptional circumstances, and accompanied by profound feelings of loss, displacement, and longing for return. Characters who migrate frequently experience a sense of exile and emotional rupture, underscoring the enduring power of location-specific capital.

In the 2000s, social and cultural transformations begin to reshape familial structures and interpersonal relationships. The extended family gradually gives way to the nuclear family, and traditional affective bonds are weakened. Characters in this decade are frequently portrayed in

states of liminality and ambivalence: they are neither fully anchored in location-specific capital nor entirely detached from it. The desire for migration becomes more pronounced, yet it remains fraught with hesitation, fear, and moral conflict. Migration is imagined as a possible alternative, but one that entails emotional costs, particularly guilt associated with leaving family and homeland behind. The “other” becomes increasingly attractive during this period, although it does not fully replace the cultural “self.”

The 2010s represent the culmination of these transformations. In this decade, individualism increasingly replaces collectivism, and the family is often depicted as fragmented, dysfunctional, or incapable of providing emotional or symbolic support. Characters are more frequently constructed as autonomous individuals rather than as members of a cohesive collective. Attachment to family, home, and traditional social networks is significantly diminished, and location-specific capital either loses its former functionality or is actively rejected. As a result, migration is no longer portrayed primarily as an emergency response or a coerced choice, but rather as a desirable pathway toward liberation, self-realization, and the reconfiguration of personal identity. In many narratives from this period, the “other” partially or fully supplants the “self,” and the destination culture is idealized as a space of possibility and renewal.

A comparative analysis of the three decades demonstrates that transformations in family structure constitute the most significant factor in altering the relationship between attachment to location-specific capital and migratory desire. In the 1990s, extended family networks and strong kinship ties function as effective deterrents to migration. In the 2000s, the weakening of these ties produces ambivalence and increases the appeal of departure. By the 2010s, familial disintegration or dysfunction renders migration a serious and often attractive option.

In conclusion, this study shows that Iranian women’s narrative literature functions as a sensitive and insightful mirror of social and cultural change. Migration in these texts is not merely a matter of spatial displacement, but an identity-driven act shaped through a dynamic interplay between attachment to and rupture from location-specific capital. By foregrounding women’s perspectives and tracing changes across three decades, the article contributes to a deeper understanding of how literature articulates the complex relationships among migration, identity, gender, and belonging in contemporary Iranian society.

بررسی رابطه تمایل به مهاجرت و وابستگی به سرمایه‌های بومی در داستان‌های منتخب زنان داستان‌نویس ایرانی از دهه هفتاد تا نود شمسی

محیا علی‌خانی^۱ | مریم حسینی^{۲*}

۱. کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

رایانامه: mahyaalikhani@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

رایانامه: drhoseini@alzahra.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۷/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژه‌های کلیدی:

ادبیات داستانی ایران،

داستان‌های زن‌نوشت،

سرمایه بومی،

خود و دیگری،

مهاجرت.

این مقاله به بررسی رابطه تمایل به مهاجرت و وابستگی به سرمایه‌های بومی در داستان‌های منتخب زنان داستان‌نویس ایرانی از دهه هفتاد تا نود شمسی می‌پردازد. هدف از این تحلیل، بررسی رابطه میان وابستگی به سرمایه‌های بومی و تمایل به مهاجرت در میان‌ذهنیت شخصیت‌های داستان‌های منتخب به عنوان متون فرهنگی جامعه است. روش پژوهش در این مقاله توصیفی تحلیلی است و به دلیل استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناسی موضوعی میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. با تحلیل داستان‌های منتخب از سه دوره روشن شد که میزان وابستگی شخصیت‌های داستانی به سرمایه‌های بومی با میزان تمایل آن‌ها به مهاجرت رابطه معکوس دارد به طوری که هرچه میزان وابستگی به سرمایه‌های بومی بیشتر باشد تمایل به مهاجرت در میان شخصیت‌ها کمتر است. براساس تغییر جایگاه «خود» و «دیگری» در سپهر فرهنگی ایران در طول این سه دهه خانواده به عنوان مهم‌ترین سرمایه بومی به ترتیب از گسترده به هسته‌ای و از هم گسیخته تغییر کرده و در نهایت به فرد رسیده است، که همین عدم وابستگی به خانواده و گسترش فردگرایی یکی از دلایل تشدید تمایل به مهاجرت به مرور زمان است.

استناد: علی‌خانی، محیا و حسینی، مریم (۱۴۰۵). بررسی رابطه تمایل به مهاجرت و وابستگی به سرمایه‌های بومی در داستان‌های

منتخب زنان داستان‌نویس ایرانی از دهه هفتاد تا نود شمسی. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۵(۱)، ۲۵۷-۲۸۶.

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2023.8914.1744

۱. پیشگفتار

فکر مهاجرت از کشور از موضوعات رایج میان ذهنیت ایرانی است؛ چه به صورت اقامت موقت در غالب تحصیل، یا مهاجرت دائم. برای کسانی که در جامعه ایرانی زندگی می‌کنند، چنین مدعایی تقریباً بدیهی است و این موضوع چنان در گفتمان روزمره آنها تکرار می‌شود که حضورش «طبیعی» جلوه می‌کند. ارزیابی علت یا دلیل مهاجرت هر چه باشد، نکته این‌جاست که آرزوی مهاجرت و امکان آن در پس‌زمینه فکر ایرانی، به عنوان گزینه‌ای - که هر وقت امکانش باشد، می‌توان به آن پرداخت - حضور دارد (عربستانی، ۱۳۹۷: ۷۹). در واقع مهاجرت به دلیل خلأ یا فقدان است که سوژه ایرانی در جغرافیای سیاسی ایران آن را احساس می‌کند و تلاش دارد در جای دیگری بجویدش.

۱-۱. بیان مسأله

با وجود اهمیت و برجستگی موضوع مهاجرت، به نظر می‌رسد بحث درباره ایرانیان به عنوان سوژه‌های انسانی در گفتمان کلی مهاجرت، حوزه‌ای است که نیاز به توجه و کاوش دارد. بازتاب این گرایش را می‌توان در ادبیات معاصر ایران نیز مشاهده کرد. جز اینکه مسأله مهاجرت در رمان‌ها و داستان‌های نویسندگان مهاجر قابل مطالعه است، در آن بخش از ادبیات داستانی که در خود ایران نوشته می‌شود و نویسندگان آنها غیرمهاجر هستند هم، این مسأله قابل ردگیری و بحث و بررسی است. به همین جهت در این پژوهش، مسأله بررسی رابطه تمایل به مهاجرت و وابستگی به سرمایه‌های بومی در داستان‌های منتخب زنان داستان‌نویس ایرانی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا بخشی از مسائل اجتماعی بازتاب‌یافته در ادبیات داستانی را به نمایش بگذارد. همچنین، زن داستان‌نویس ایرانی همان سوژه آرزومندی است که جایگاه و شرایط متفاوت تری نسبت به مردان در طول تاریخ اجتماعی و فرهنگی ایران داشته است و کمتر به او پرداخته شده است. به همین جهت، میدان مورد مطالعه این پژوهش شامل داستان‌های منتخب زنان داستان‌نویس ایرانی، اعم از رمان و داستان کوتاه، از دهه ۷۰ تا پایان دهه ۹۰ است که به نوعی موضوع میل به مهاجرت در متن آن چشم‌گیرتر است. همچنین داستان‌هایی برای تحلیل برگزیده شد که منتخب جشنواره‌های داستانی بوده، یا جوایزی را دریافت کرده باشند. داستان‌های مورد مطالعه در این پژوهش عبارتند از:

دهه ۷۰: گلی ترقی: خاطره‌های پراکنده (۱۳۷۱)، زویا پیرزاد: طعم گس خرمالو (۱۳۷۶)

دهه ۸۰: فریبا وفی: *پرنده من* (۱۳۸۱)، زویا پیرزاد: *عادت می‌کنیم* (۱۳۸۳)، شیوا ارسطویی: *من دختر نیستم* (۱۳۸۴)، فریبا وفی: *رؤیای تبت* (۱۳۸۴)، مهسا محب علی: *نگران نباش* (۱۳۸۷)،
دهه ۹۰: سپیده سیاوشی: *فارسی بخند* (۱۳۹۰)، نسیم مرعشی: *پاییز فصل آخر سال است* (۱۳۹۳)،
 زهرا عبدی: *ناتمامی* (۱۳۹۵)، فریبا وفی: *بی باد بی پारو* (۱۳۹۵)، بلقیس سلیمانی: *روز خرگوش* (۱۳۹۶)

۱-۲. پرسش‌های پژوهش

۱. رابطه میزان وابستگی شخصیت‌های داستانی به سرمایه‌های بومی با میزان تمایل آن‌ها به مهاجرت چگونه است؟
۲. تغییر روند میل به مهاجرت از آغاز دهه ۷۰ تا پایان دهه ۹۰ در داستان‌های مورد مطالعه به چه صورت است؟
۳. ساختار خانواده به عنوان مهم‌ترین سرمایه بومی، چه تغییراتی در سه دهه مورد مطالعه داشته است؟

۱-۳. فرضیه‌های پژوهش

۱. رابطه وابستگی شخصیت‌های داستانی به سرمایه‌های بومی با میزان تمایل آن‌ها به مهاجرت، رابطه‌ای معکوس دارد.
۲. روند میل به مهاجرت از آغاز دهه ۷۰ تا پایان دهه ۹۰ صعودی است.
۳. ساختار خانواده در این سه دهه، به مرور دچار تغییرات اساسی می‌شود و فردگرایی جای محوریت خانواده را می‌گیرد.

۱-۴. پیشینه پژوهش

تحقیقات و بررسی‌های متعددی در رابطه با موضوع مهاجرت و عوامل گرایش به آن در حوزه علوم انسانی به خصوص در دهه‌های اخیر انجام شده است. امروزه «ادبیات مهاجرت» نوعی از انواع ادبی به‌شمار می‌آید و بنابراین مورد کنکاش و مطالعه بسیار بوده است. ولی موضوع مورد بررسی ما که بررسی میل به مهاجرت در داستان‌های منتخب زنان داستان‌نویس ایرانی در دهه‌های ۷۰ تا ۹۰ است موضوعی تازه است که پژوهش خاصی تاکنون روی آن صورت نگرفته است. به معدود پیشینه‌های این پژوهش در زیر اشاره خواهیم کرد:

– تمنای رفتن: مهاجرت به خارج در میان ذهنیت ایرانی، مهرداد عربستانی، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۷.

در این کتاب در رویکردی انسان شناختی^۱، نحوه شکل‌گیری میان‌ذهنیت ایرانی درباره مهاجرت بین شاکله‌های عینی سیاسی - اجتماعی و حالات درونی فرد مورد بررسی قرار می‌گیرد. این کتاب درباره تمایل و ذهنیت ایرانیان در رابطه با مهاجرت و ترک وطن است. برای تحلیل موضوع، با توجه به رویکردهای نظری و با استفاده از آمارها و اطلاعات جمع‌آوری شده، پژوهشی مستند تهیه شده است. سؤال اصلی پژوهش این است که چه مسائلی انگیزه‌های رفتن را در فرد به وجود می‌آورد و چرا افراد به این تصمیم یا به این میل رسیده‌اند. عربستانی با نگرشی انسان‌شناختی با توجه به مسأله ذهنیت و روان‌کاوی اجتماعی، به دنبال تحلیل علت‌های ناپیدای این رویکرد است. دلایلی که گاه به سختی به زبان آورده می‌شود.

– بازنمایی غرب در داستان نویسی معاصر ایران (دهه ۷۰ تا ۹۰) از منظر نشانه‌شناسی^۲ فرهنگی، سوسن پورشهرام، رساله دکتر، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه الزهراء، ۱۳۹۹.

هدف از این تحلیل، رویکردی انتقادی به جریانی است که در ادبیات داستانی وارد شده است و در عصر حاضر سبب پیدایی روایت‌هایی شده است که تمنای رفتن از وطن در آن‌ها جایگاه بارزی یافته است. در این پژوهش آثار داستانی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۲ بررسی شده است. با تحلیل داستان‌های منتخب از سه دوره، به این پرسش پاسخ داده شد که غرب در این دوران در داستان‌های معاصر که به نوعی متون فرهنگی جامعه هستند، چگونه بازنمایی شده و متون داستانی به چه میزان فرهنگ «دیگری» را وارد سپهر نشانه‌ای خود کرده است.

– رابطه میان گرایش دانشجویان دختر به مهاجرت خارج از کشور با ویژگی‌های فرهنگی آنان، مجید موحد و صغری نیازی، پژوهش زنان، دوره ۶، شماره ۱، بهار ۱۳۸۷.

این مطالعه به هدف بررسی میان ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی دانشجویان و گرایش به مهاجرت انجام شده است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که از بین متغیرهای فرهنگی و اجتماعی، متغیرهای احساس تعلق به وطن، میزان دینداری افراد و نگرش نسبت به جایگاه علم و پژوهش در ایران با گرایش

به مهاجرت دارای رابطه‌ی معنادار هستند و ۵۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین نموده‌اند. در حوزه‌ی بررسی ادبیات داستانی معاصر از جمله آثاری که قرار است در این پژوهش مورد بررسی قرار بگیرند، مقالات پراکنده‌ای در زمینه‌های مختلف از جمله نقد ادبی و نشانه‌شناسی و معناشناسی صورت گرفته‌است ولی مرتبط با این پژوهش موردی یافت نشد.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

روش پژوهش در این مقاله توصیفی تحلیلی است و به دلیل استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناسی موضوعی میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. در ادامه نیاز است که به اختصار درباره‌ی مفاهیم «سرمایه بومی»، «خود» و «دیگری» و رابطه‌ی آن‌ها با یکدیگر توضیح دهیم:

۱-۵-۱. سرمایه بومی^۱

داوانزو^۲ بر این عقیده است که مجموعه‌ای از کالاها و اموال وجود دارند که بعد از مهاجرت امکان حفظ یا دسترسی به آن‌ها ممکن نیست و آن‌ها را «سرمایه بومی» می‌نامد. موحد و نیازی براساس نظریه «سرمایه بومی» داوانزو بیان می‌کنند: دین، سرمایه‌ای بومی است که انتقال آن به کشوری دیگر و نیز یافتن جایگزینی برای آن در جامعه جدید امری دشوار و یا حتی غیر ممکن است (موحد و نیازی، ۱۳۸۷: ۵۰). همچنین داوانزو معتقد است که مشارکت در سازمان‌های دینی و انجام مناسک جمعی دین شبکه‌های اجتماعی‌ای به وجود می‌آورد که دربردارنده مزایای متعددی برای اعضاست. داوانزو بیان می‌کند که روابط افراد در این شبکه‌های اجتماعی بسیار نزدیک و صمیمی بوده و اعضا با حضور در این سازمان‌ها علاوه بر برخورداری از حس مشترک ایدئولوژیکی از انواع حمایت‌های اجتماعی - که این شبکه‌ها فراهم می‌کنند - بهره‌مند می‌شوند. از این‌رو مهاجرت و جابه‌جایی از یکسو باعث جدایی افراد از مکان عبادت شده و از سوی دیگر آن‌ها را از حمایت شبکه‌های اجتماعی شکل گرفته در بافت دینی محروم می‌سازد؛ بنابراین، داوانزو این‌گونه نتیجه‌گیری می‌کند که میزان بهره‌مندی افراد از دین با گرایش آن‌ها به مهاجرت رابطه‌ای معکوس دارد؛ به طوری که هرچه افراد بهره بیشتری از دین داشته باشند، کمتر مایلند که ترک وطن کرده و این سرمایه بومی را از دست بدهند (همان: ۵۰). موحد ادامه می‌دهد، بر مبنای نظریه سرمایه بومی داوانزو می‌توان گفت در ایران دین اسلام سرمایه‌ای بومی است

1. location-specific capital

2. Da Vanzo

که انتقال این سرمایه به کشوری دیگر و یافتن جایگزینی برای آن در کشور جدید بسیار مشکل و یا حتی غیرممکن خواهد بود (همان: ۵۰، ۵۱).

۱-۵-۲. خود و دیگری

«دیگری» واژه‌ای است کاربردی که در حوزه‌های معرفتی گوناگونی استفاده شده است و برداشت‌های متفاوتی نیز به همراه داشته است. «دیگری» در مطالعات اجتماعی به گروه‌هایی چون زنان، بچه‌ها، سیاه‌پوستان و... اشاره دارد که در مباحث پسااستعماری برای اشاره به شرق مطرح می‌شود. در نشانه‌شناسی فرهنگی و در باور لوتمان، «خود»، فرهنگ و «دیگری»، نافرنگ است. «خود» با مرزی مشخص از «دیگری» جدا می‌شود. مرز بین «خود» و «دیگری» یا حتی درون خودها شکل می‌گیرد؛ حدود این مرز را تفاوت‌ها و تمایزهای فرهنگی مشخص می‌کند؛ درون مرز، قانون وجود دارد و نظم حاکم است و بیرون آن، تنها بی‌نظمی و آشفتگی است. از سویی وجود «دیگری» است که به «خود» معنا می‌دهد، زیرا «خود» تنها در برابر «دیگری» است که درک می‌شود و معنا می‌یابد. «طبق الگوی مکتب تارتو^۱ - که اغلب آن را الگوی متداول می‌نامند- بدیهی تلقی می‌شود که در موارد متعارف اعضای هر فرهنگ، خود را داخلی (خودی) و اعضای دیگر فرهنگ‌ها را بیرونی (غیرخودی) در نظر می‌گیرند. در سمت خودی، زندگی منظم و معنادار است؛ بیرون از آن، آشوب و بی‌نظمی است که درک آن ناممکن است؛ همچنین معمولاً خودی بسیار ارزشمند تلقی می‌شود» (سونسون^۲، ۱۳۹۶: ۷۶).

یوری لوتمان^۳، نشانه‌شناس روس، از استعاره‌های فضایی مانند حاشیه و مرکز، بیرون و درون نیز بهره می‌برد؛ در نظریه او مرکز مکانی است که متون فرهنگی در آن تولید می‌شوند - در حالی که حاشیه جایی است که با آشوب و بی‌نظمی‌اش، فرهنگ را تهدید می‌کند.

با توجه به الگوی مکتب تارتو مسکوسه رویکرد در رابطه با دیگری و خود مفروض است:

رویکرد اول: **خود و نه دیگری**؛ در این رویکرد خود، فرهنگ است و دیگری، بدوی

و «نافرنگ».

رویکرد دوم: **نه خود بلکه دیگری**؛ رویکردی است که دیگری را آرمانی می‌داند و از زاویه دید

دیگری خود را می‌بیند.

1. Tartu

2. Svensson

3. Yuri Lotman

رویکرد سوم: **دیالکتیک خود و دیگری**؛ عاملی است برای حرکت و پویایی در فرهنگ (سجودی، ۱۳۸۸: ۱۶۳-۱۵۱).

مفهوم «خود» و «دیگری» در تقابل یا تعامل نسل‌ها، در مواجهه با دوستان، اطرافیان، محله‌ها شهرها و در تقابل با قومیت‌ها شکل می‌گیرد. احساس برتر بودن در نژاد و قومیت بر «دیگری» و گاهی برخلاف آن تحقیر و کوچک شمردن «خود» در برابر «دیگری» که تمام این گونه‌ها توانایی آن را دارد که بر شیوه زندگی و دیدگاه فرد به «خود» و «دیگران» اثر بگذارد و شخصیت و کنش افراد را مشخص و حتی محدود کند (پورشهرام، ۱۳۹۹: ۶۴).

سرمایه بومی از جمله مؤلفه‌هایی است که در ارتباط با «خود» معنادار خواهد بود. سرمایه‌های بومی چون زبان، دین و خاطرات مشترک جمعی هویت‌ساز هستند و در افرادی که دلبستگی به سرمایه‌های بومی در آن‌ها دیده می‌شود، «خود» مرکزیت دارد و در نتیجه اگر مجبور به مهاجرت نباشند، هرگز مهاجرت نخواهند کرد.

۲. موضوع رمان‌ها و داستان‌های مورد بررسی

۲-۱. رمان‌ها

۲-۱-۱. پرنده من

داستان زنی روایت می‌شود که بیزار از کلیشه‌های تثبیت شده برای زنان است. وی همسری به نام امیر دارد که برای رفتن به کانادا بسیار تلاش می‌کند.

۲-۱-۲. عادت می‌کنیم

روایتی از زندگی سه زن از نسل‌های مختلف است. زنی که از همسرش جدا شده است و با مادر و دخترش زندگی می‌کند.

۲-۱-۳. رؤیای تبت

ماجرای یک زوج جوان است که تلاش می‌کنند در مراحل زندگی، همواره تصمیمات منطقی بگیرند؛ اما افرادی که در معاشرت با آن‌ها هستند مانع این امر می‌شوند.

۲-۱-۴. پاییز فصل آخر سال است

رمان، دغدغه‌های دخترانگی سه دختر به نام‌های شبانه، روجا و لیلا را بازگو می‌کند.

۲-۱-۵. ناتمامی

داستان دو دختر دانشجو در تهران است که یکی از آن‌ها مفقود می‌شود و دوستش به دنبال پیدا کردن او وقایع مختلفی را از سر می‌گذراند.

۲-۲. مجموعه داستان‌ها

۲-۲-۱. خاطره‌های پراکنده

پنج داستان اول این مجموعه خاطرات کودکی تا جوانی زنی است که به فرانسه مهاجرت کرده است. *خانه‌ای در آسمان*: داستان مهاجرت فداکارانه مهین بانو به خارج از کشور به‌خاطر پسرش. *عادت‌های غریب آقای الف در غربت*: روایت معلمی است که در بجنوبه انقلاب مجبور به ترک وطن می‌شود.

۲-۲-۲. طعم گس خرمالو

آپارتمان ۲، ۱ و ۳: ماجرای برخورد دو زن کارمند و خانه‌دار است که هر دو در حال جدایی از همسرانشان هستند. *پرلاشتر*: ماجرای دختری است که در دوران نامزدی به مرد دیگری علاقه‌مند می‌شود. *ساز دهنی*: روایت قسمتی از زندگی مردی است که با اصرار همسر خود مجبور به ترک وطن می‌شود.

۲-۲-۳. من دختر نیستم

ماریاس: ماجرای زنی که در بدو ورود به آلمان مدارکش را گم می‌کند و با مردی آلمانی آشنا می‌شود. *تیفوس*: داستان دختری که بعد از مسافرت به چند کشور خارجی و بازگشت اجباری به ایران، مشکلات وطن برایش زنده می‌شوند.

۲-۲-۴. فارسی بخند

فارسی بخند: این داستان روایتگر زندگی یک مهاجر است که به دلیل علاقه‌مندی به زبان فارسی هیچ تلاش در یادگیری زبان کشور مقصد-هلند- نمی‌کند؛ برف: زن و مرد مهاجری که در یک روز برفی گم می‌شوند؛ *خواهری*: روایت زندگی دو خواهر که یکی از آن‌ها به خارج از کشور مهاجرت کرده است و دیگری با مادر و خواهرزاده‌اش زندگی می‌کند؛ *قرمز خاکس*: ماجرای زنی که پس از سال‌ها زندگی در تهران با سینه‌ای پر از راز به زادگاهش اهواز بازمی‌گردد.

۲-۲-۵. بی باد، بی بارو

به باران: پرینوش که سال‌هاست در سوئد زندگی می‌کند، داستان زندگی‌اش را برای نگار تعریف می‌کند؛ قایقران‌ها: ماجرای شبی که زنی در هتلی در ونیز، خواب خانۀ پدری‌اش را می‌بیند؛ یک مقال، یک انبار: راوی تلاش می‌کند که مادرش را پس از سال‌ها در آغوش بگیرد؛ بی باد، بی بارو: ماجرای زنی که پس از سال‌ها دوری از وطن به ایران سفر می‌کند و با دوستانش به حمام عمومی می‌رود و تجدید خاطره می‌کنند؛ سیب‌زمینی ایرانی: زن و مردی برای دیدار فرزندانشان به آمریکا سفر می‌کنند؛ کابوس شناور: روایت زنی مجرد است که با خواهر و خواهرزاده و مادرش رفت و آمد دارد. این داستان، بیان تفاوت نسل‌هاست؛ عشای نازک: ماجرای انار خوردن زن عموی دختری که به خانۀ عمیش می‌رود؛ صعود: روایت بالا رفتن پیرزنی از پله‌های خانۀ دخترش در حالی که پاهایش درد می‌کند.

۳. پردازش تحلیلی موضوع

۳-۱. بررسی داستان‌های دهه ۷۰

باید توجه داشت که بازه زمانی موضوع داستان‌هایی که در این دهه نوشته شده‌اند از دهه سی شمسی تا هفتاد شمسی است. در این دوره «خود» بر «دیگری» در میان‌ذهنیت ایرانیان ارجحیت دارد و به همین دلیل وابستگی شخصیت‌ها به سرمایه‌های بومی بسیار زیاد است و یکی از دلایل مهمی که میل به ماندن و یا میل به بازگشت پس از مهاجرت و برتری مفهوم وطن در این دوره دیده می‌شود، همین وابستگی به سرمایه‌های بومی است. با توجه به اینکه میزان وابستگی به سرمایه‌های بومی با تمایل به مهاجرت رابطه عکس دارد، به بیان نکاتی در این باره در داستان‌های این دوره می‌پردازیم:

۳-۱-۱. خانه

مهین بانو به خانۀ خود در ایران و وسایل اصیل ایرانی‌اش وابستگی شدیدی داشت و همه این‌ها برای او سرمایه بومی‌ای بودند که نمی‌توانست آن‌ها را در خارج از ایران داشته باشد و همین موضوع یکی از دلایل عدم علاقه او به مهاجرت است.

«جابه‌جایی آسان نبود و مهین بانو عادت نداشت که شب منزل این و آن بن خوابد. معتاد به اتاق و تخت و بالش خودش بود، معتاد به صدای کوچه و رفت و آمد همسایه‌های قدیمی‌اش، حتی معتاد به بوی کهنه آشپزخانه و رطوبت آشنای راه‌پله‌های بالا بود، و البته

پیچ امین الدوله پای پنجره‌اش و حضور همیشگی آن چهار درخت بلند تبریزی هم‌سن و سال پدرش» (ترقی، ۱۳۹۸: ۱۶۲).

«ترمه‌ها و فرش‌ها و اشیاء قدیمی، یادگار پدر و شوهر و روزهای خوب جوانی‌اش را دوست داشت؛ با آنها پیر شده بود و میانشان الفتی دیرینه بود» (همان: ۱۶۰).

در نتیجه، مهین بانو اگر به دلیل ترس پسرش از جنگ مجبور به مهاجرت نبود، به دلیل دل‌بستگی به سرمایه‌های بومی هرگز رفتن را انتخاب نمی‌کرد. و همین مهاجرت اجباری او و دل‌کندن از تمام وابستگی‌ها و دل‌بستگی‌ها و بی‌وطنی‌اش باعث مرگش شد.

از دیگر انواع سرمایه بومی، **سبک معماری** خانه‌های ایرانی است. مادر حسن، شریک آقای کمالی که نمونه زن سنتی شرقی است وابسته مطبخ‌های قدیمی است و آن را به آشپزخانه اوپن آمریکایی برتری می‌دهد.

«توی همچین مطبخ بی در و پیکری آگه یکی بخواد والک پلو درس کنه چی؟» حسن گفت
 «چی؟» پیرزن به زحمت از روی زمین بلند شد، در اتاق را باز کرد و دست به زانواز سه پله پایین رفت. دم در مستراح ته حیاط زیرلب گفت «بوش دنیا رو ور میداره»
 (پیرزاد، ۱۳۸۵: ۱۸۸).

در جایی دیگر، گلی ترقی وابستگی شخصیت اصلی داستان عادت‌های غریب آقای الف در غربت را به هویت خود و سرمایه‌های بومی، به‌خوبی نشان می‌دهد. او با یادآوری خاطرات گذشته‌اش در ایران و خانه و محله کودکی‌اش احساس امنیت می‌کند. گویی که حتی خیال بازگشت به آغوش وطن را مساوی با امنیت می‌داند.

«تمام شب در فکر و خیال و در خواب و بیداری، خودش را دوباره در خانه‌ی اجدادی و محله‌های کودکی‌اش می‌دید، در حصار امن خاطره‌های قدیمی‌اش، در میان اشکال موروثی و صدا‌های بومی قبیله‌اش و در آن منظومه آشنا احساس امنیت می‌کرد و راحت می‌خوابید و ...» (ترقی، ۱۳۹۸: ۱۸۴).

۳-۱-۲. خانواده و دوستان

گیدنز به طور کلی خانواده را به دو نوع «گسترده» و «هسته‌ای» گروه‌بندی می‌کند. هنگامی که دو فرد بالغ با هم در یک خانوار همراه با فرزندان یا فرزندخواندگان خود زندگی کنند، خانواده هسته‌ای را تشکیل می‌دهند. وقتی خانواده هسته‌ای بخشی از شبکه خویشاوندی بزرگتری باشد؛ یعنی اقوام و

خویشاوندان نزدیک، جدا از زوجین و در نزدیکی آن‌ها و یا با آن‌ها زندگی کنند، خانواده گسترده را تشکیل می‌دهند (Giddens 2009: 331). نوع دیگری از خانواده با نام خانواده «از هم گسیخته» وجود دارد که عبارت است از خانواده‌ای که افراد آن دلبستگی خاصی به یکدیگر ندارند. اعضای خانواده یکدیگر را نادیده می‌گیرند. برنامه خاصی برای دور هم بودن مانند وعده‌های غذایی ندارند. ممکن است بدرفتاری و خشونت در این خانواده‌ها نیز دیده شود (Masteller and Stoop, 1999: 222).

در دهه هفتاد و پیش از آن خانواده‌ها گسترده بودند و از چند خانواده هسته‌ای تشکیل می‌شدند. در این دهه ایرانیان خوی زیست جمعی دارند.

«همه‌ی آدم‌ها تا آب شدن برف‌ها در خانه ما می‌مانند. من عاشق اتاق‌های پرجمعیت بودم و لحاف‌های گسترده کنار هم روی قالی و میزهای انباشته از انواع خوراکی‌ها...» (ترقی، ۱۳۹۸: ۴).

در این دوره، نهاد خانواده با محوریت پدرشکل می‌گیرد و دیگر اعضای خانواده در حاشیه هستند.

پدر «دستش را روی سرم می‌گذارد و از این دست محکم مطمئن نیرویی مرموز وارد بدنم می‌شود و ته روحم رسوب می‌کند، نیروی قدیمی، رسیده دست به دست از اجداد کهنسال، مثل امانتی مقدس، توشه راه برای روز مبادا، برای لحظه‌های تردید و یأس، برای ایام تاریک، برای بعد» (همان: ۹۴).

«پدرم فولاد است هرگز زنگ نمی‌زند. دشمن آدم‌های نق‌نقی، ترسو، حسابگر و خیالاتی است. دشمن دردهای بی‌دلیل و دلهره‌های الکی و خواب‌های آشفته است. دشمن تنبلی، قرتی‌گری و تلف کردن وقت است... خودش هم عاشق مبارزه و دست‌وپنجه گرم کردن با حادثه است» (همان: ۱۰۲).

در این دهه وابستگی به خانواده و فامیل نیز از دیگر مصداق‌های وابستگی به سرمایه‌های بومی است. آقای الف، در داستان «عادت‌های غریب آقای الف» در غربت، که به دلایل سیاسی مجبور به مهاجرت و ترک وطن شده است، احساس خود نسبت به نامه معشوقه‌اش را که از ایران برایش فرستاده شده است، این گونه توصیف می‌کند:

«نامه‌اش مثل خودش بود؛ شیرین و مفصل و بویی آشنا می‌داد، بوی ادویه‌های تازه روستایی و اغذیه‌های گرم خانگی» (همان: ۱۸۳).

تشبیه نامه معشوق به ادویه‌های تازه روستایی و غذای گرم خانگی نشان از دلبستگی آقای الف به

سرمایه‌های بومی دارد. یا در داستان مادام گرگه، راوی جدایی فرزندان از آغوش خویشان را به دلیل مهاجرت به فرانسه، بی‌عدالتی بزرگی می‌داند.

«از بغل مادر بزرگ و عمه و خاله‌ها، و از میان یک انبار عشق و محبت و ناز و نوازش، به جایی سرد و غمگین و بی‌عاطفه تبعید شده‌اند و معنی این بی‌عدالتی بزرگ را نمی‌فهمند» (همان: ۱۴۳).

غربت و دوری از خانواده و اقوام، به‌خصوص برای کسی که در خانواده‌ای سنتی و شلوغ و پر رفت و آمد زندگی کرده باشد، عامل ایجاد حس بیگانگی و تنهایی بیش‌تر است. (عبدالحمیدی، یوسفی، ۱۴۰۴: ۲۳۰)

۳-۱-۳. تمنای رفتن

با توجه به میزان وابستگی شخصیت‌ها به وطن و سرمایه‌های بومی، می‌توان سوژه‌ها را از نظر میزان تمایل آن‌ها به مهاجرت، در این دوره به سه گروه تقسیم‌بندی کرد:

- گروه اول، شخصیت‌هایی که صد در صد تمایل به مهاجرت دارند؛

در داستان خانه‌ای در آسمان، مسعود «د» خانه‌ی پدری‌اش را با تمام خاطره‌ها و وسایل و عتیقه‌هایش برای رفتن از وطن می‌فروشد. او اعتقادی به خاک و سنت و ریشه (سرمایه بومی) ندارد.

«تابستان بدی بود؛ داغ، بی‌آب، بی‌برق. جنگ بود و ترس و تاریکی. مسعود «د»، مثل آدمی افتاده در عمق خوابی آشفته، گیج و منگ و کلافه، دست زن و بچه‌هایش را گرفت و شتابان راهی فرنگ شد، بی‌آنکه بداند چه آینده‌ای در انتظارش است. نمی‌خواست عاقل و محتاط و دوراندیش باشد. نمی‌خواست با کسی مشورت کند؛ به‌خصوص با آن‌هایی که از او باتجربه‌تر بودند، آن‌هایی که از هر گونه جابه‌جایی و تغییر می‌ترسیدند، یا به خاک و سنت و ریشه اعتقاد داشتند و ماندنشان براساس تصمیمی اخلاقی بود» (همان: ۱۵۸).

سهیلا خانم در داستان سازدهنی از زویا پیرزاد نیز، در این گروه قرار می‌گیرد. او دکوراسیون غربی را بر دکوراسیون ایرانی و زبان انگلیسی را بر زبان فارسی ترجیح می‌دهد.

«به حسن گفت داریم آشینزخونه رو اوپن می‌کنیم» (همان: ۱۸۸).

[سهیلا خانم] اصرار داشت رضا کوچولو خودش را مامی و آقای کمالی را ددی صدا کند. جلو آقای اینانو با بچه انگلیسی حرف می‌زد. «کام هیبر رضی، وات اینز دیس؟» (همان: ۱۹۱).

سهیلا خانم تا حدی غرق در تمنای رفتن و شیفته غرب است که هیچ‌کدام از سرمایه‌های بومی ایران را نمی‌بیند. «سهیلا خانم دستور سالاد سیب درختی و گردو را یادداشت کرد. آقای اینانلو گفت «البته آمریکایا جای گردو بلوط میریزن. اینجا که بلوط نیس، هس؟» سهیلا خانم پشت چشم نازک کرد «اینجا چی هس که بلوط باشه؟» (همان: ۱۸۷).

- گروه دوم، شخصیت‌هایی که برای رفتن یا نرفتن دچار شک و دو دلی هستند؛

«برادرزاده عزیز، تنهایی در غربت بهتر از دق کردن در وطن است. ما در شهر خودمان شده‌ایم بدتر از غربتی‌ها، بدتر از جذامی‌ها. مانده‌ایم که برویم یا بمانیم و تازه کجا برویم» (همان: ۱۸۹).

- گروه سوم، شخصیت‌هایی که اصلاً تمایلی به رفتن ندارند.

بیشتر افراد این گروه، افراد میان‌سال به بالا هستند که علاقه‌ای به رفتن ندارند. وابستگی به سرمایه‌های بومی در آن‌ها به علت بالا رفتن سن، بیشتر و محکم‌تر است، در واقع بیشتر سال‌های زندگی خود را در وطن گذرانده‌اند و زندگی در وطن با هویت آن‌ها گره خورده و هویتشان در وطن شکل گرفته است. برای آن‌ها بی‌وطنی برابر است با بی‌هویتی و نیستی.

ترقی، احساس مهین بانو را پس از فروختن خانه‌اش، این‌گونه توصیف می‌کند:

«مهین بانو] جز این خانه جایی دیگر برای خودش نمی‌شناخت و می‌دید که دیگر صاحب این «جا» نیست؛ صاحب هیچ جا نیست؛ زیر پایش خالی است و معلق در هواست» (همان: ۱۶۰).

«چیزی اضافی شده بود، خارج از نظام کیهانی منظومه‌ها، مثل ستاره‌ای فروافتاده، تبعید شده به انزوای آشفته آسمان. دلش می‌خواست نبود و نمی‌شد» (همان: ۱۶۱).

غالب افراد میان‌سال به بالا، اهمیت روابط خانوادگی و محافظت از خانواده را مهم‌ترین مسئله در لزوم ماندن در کشور و در کنار خانواده می‌دانند (عربستانی، ۱۳۹۷: ۱۴۰).

«پیرزن زد زیر گریه. «آخر عمری می‌خوای ولم کنی بری؟ شیرمو حلالیت نمی‌کنم.» حسن دستپاچه به قرآن روی طاقچه قسم خورد که چنین خیالی ندارد» (پیرزاد، ۱۳۸۵: ۱۹۲-۱۹۱).

۳-۱-۴. میل به بازگشت

به همین ترتیب، در این دهه میل به بازگشت را در شخصیت‌هایی که مهاجرت کرده‌اند نیز

می توانیم به سه گروه تقسیم کنیم.

- گروه اول، شخصیت‌هایی که به دلیل وابستگی به سرمایه‌های بومی صد در صد تمایل به بازگشت دارند؛

این افراد اصولاً کسانی هستند که یا از اول قرار به ماندن نداشتند و برای هدفی موقتی چون تحصیل مهاجرت می‌کنند، یا کسانی که به دلایلی چون دلایل سیاسی و جنگ مجبور به ترک وطن شده‌اند. در داستان عادت‌های غریب آقای «الف» در غربت، ثریا دیلمقانی همسر سرهنگ ارتش شاهنشاهی که پس از انقلاب مجبور به ترک وطن می‌شود، رؤیای بازگشت دارد.

«من برمی‌گردم. مرده‌شور پاریس و هوا و مردمش را ببرند. من که برمی‌گردم» (ترقی، ۱۳۹۸: ۲۲۱).

«من برمی‌گردم ایران، قربان آن آب و خاک و آفتابش و مردمش بروم» (همان: ۲۲۶).

«سرهنگ گفت «ما همه برمی‌گردیم. تا اردیبهشت آینده در تهران هستیم» (همان: ۲۲۶).

«سرهنگ دخترش را بغل گرفت. گفت «خانمچه، بادامچه، نقل و نباتم، من تو را برمی‌گردانم به ایران. تو باید آنجا بزرگ شوی، آنجا قر بدهی. اطوار بیای. آنجا شوهر کنی و سر و سامان بگیری. (همان‌جا)

- گروه دوم شخصیت‌هایی که دچار شک و دو دلی هستند؛

شخصیت «آقای الف» گاهی دلش می‌خواهد به وطن برگردد و پشیمان از مهاجرت است و گاهی می‌خواهد به تمام گذشته‌اش پشت پا بزند و زندگی جدیدی را شروع کند.

«کاش همان لحظه برگشته بود. به درک که شاگردها سرش را شکسته بودند... هر لحظه با خانم نبوت به هزار زندگی در غربت می‌ارزید. پاریس شهر او نبود. جای او نبود. چه اجباری داشت؟» (همان: ۱۹۳).

«گور پدر گذشته. گور پدر ایل و تبار و خاک و خاطره. می‌بایست پشت به تاریخ اجباری می‌ایستاد، پشت به لوح حمورابی و خرابه‌های تخت جمشید، پشت به ارواح و اساطیر و اهل قبور، پشت به باغ فین و باشگاه افسران، پشت به عمه و عمو و رباب سلطان و عناب و شیرخشت و سه پستان، پشت به جاذبه عادت و کشش چیزهای آشنا می‌بایست وارد زمان و مکان تازه‌ای می‌شد، وارد تاریخی جدید با فکرهای نو و تجربه‌های بکر» (همان: ۱۸۶).

– گروه سوم شخصیت‌هایی که به دلیل وابسته نبودن به سرمایه‌های بومی اصلا تمایلی به بازگشت ندارند.

«[اینانلو] یک سالی می‌شد از آمریکا برگشته بود. می‌گفت خیال ماندن ندارد، فقط آمده با کس و کارش دیداری تازه کند و به ارث و میراث پدری سر و صورت بدهد» (پیرزاد، ۱۳۸۵: ۲۲۱).

«برو بابا. خدا را شکر کن که از آن جهنم در رفتی. آفتاب گرم و آسمان آبی، مثل جیب خالی و پز عالییه، به درد نمی‌خوره» (ترقی، ۱۳۹۸: ۲۲۱).

«دانشجوی جوان گفت «این دفعه کارم درست می‌شود. قرار شد برایم اجازه کار بفرستند. من که می‌روم آمریکا؛ صد در صد می‌روم» (همان: ۲۲۶).

۲-۳. بررسی داستان‌های دهه ۸۰

در این دوره «خود» مرکزیتش را تا حد زیادی از دست می‌دهد و جایگاهش را به «دیگری» یا همان «غرب» می‌دهد. هر چند افرادی هستند که همچنان پایبند فرهنگ «خودی» مانده‌اند؛ اما آنچه در این دوره اهمیت بسزایی می‌یابد؛ بازنمایی منفی «خود» به دلیل مشکلات جامعه و در پی آن کم‌رنگ شدن وابستگی شخصیت‌ها به سرمایه‌های بومی و در نتیجه تمایل آن‌ها به رفتن است. در میان نویسندگان این دهه تنها زویا پیرزاد است که هم‌چون دهه قبل، «خود» را بر «دیگری» برتری می‌دهد و به سرمایه‌های بومی چون دهه گذشته مرکزیت می‌دهد. شاید به این دلیل است که او در این میان، تنها نویسنده‌ای است که غرب را از نزدیک دیده و در آنجا زندگی کرده است.

«تو و بیرون گلغروشی نبش کوچه پر بود از گلدان‌های سنبل، توی ظرف‌های طلایی و نقره‌ای سبزه سبز کرده بودند... [آرزو] به گلدان‌های طلایی و نقره‌ای اشاره کرد. «بینم، سفال‌ها و کاسه‌گلی‌های قدیم خوشگل‌تر از این برق و بورقی‌ها نبود؟!» (پیرزاد^۱، ۱۳۸۳: ۲۷۳).

۱-۲-۳. خانه

آرزو (شخصیت اصلی داستان عادت می‌کنیم) و سهراب (که عاشق آرزو می‌شود) هر دو مدتی در خارج از کشور زندگی کرده‌اند و از نزدیک مظاهر غرب را دیده و لمس کرده‌اند و دوباره به وطن بازگشته‌اند، حالا آن‌ها به خانه‌های قدیمی و اصیل ایرانی، وسایل آنتیک و با قدمت و غذاهای سنتی

۱. شماره صفحات کتاب «عادت می‌کنیم» بر اساس نسخه الکترونیکی برنامه «طاقچه» نوشته شده است.

ایرانی علاقمندند. گویی که به اصل خود بازگشته‌اند و پس از تجربه زندگی در غرب و پاسخ به تمنای رفتنشان، دریافته‌اند که سرمایه‌های بومی، وطن، ریشه‌ها و سنت‌ها بر زندگی در مهاجرت برتری دارد. آرزو درباره خانه‌ای قدیمی در تهران می‌گوید:

«ساختمان محکمی است. مال آن وقت‌ها که سلیقه داشتیم» (همان: ۲۱).

«از این آپارتمان‌های پست‌مدرن دوست ندارم. ساده، بی‌ادا اصول، بی‌هویت» (همان: ۱۷).

آرزو درباره‌ی خانه کلنگی و قدیمی‌ای که نشان مشتری می‌دهد می‌گوید:

«نخواست هم نخواست. در عوض یک بار دیگر خانه را می‌دید که در خالی بودن هم انگار

پُر بود و همه چیزش انگار سرجایش بود و چیزی کم نداشت و چیزی زیاد نداشت. و

سعی کرد خانه را تعریف کند. تعریف کرد. ساده و بی‌ادا اصول» (همان: ۲۰).

ولی به طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که در آثار مورد بررسی این دوره شخصیت‌هایی که به

سرمایه بومی دلبستگی دارند، بسیار کمتر از دوره پیش هستند.

امیر در داستان پرنده من اصلاً به سرمایه‌های بومی دلبسته نیست و حاضر است خانه‌ای را که در طی

سال‌ها با زحمت و مارات خریده است، برای مهاجرت به کانادا بفروشد.

«اینجا نهمین خانه‌ای است که به آنجا نقل مکان کرده‌ایم و احساسی داریم که در هیچ‌کدام

از اسباب‌کشی‌های قبلی نداشته‌ایم. امیر عارش می‌آید این احساسات را داشته باشد، چه

برسد به این که بخواهد از آن چیزی بگوید» (وفی، ۱۳۹۹: ۱۰).

۳-۲-۲. خانواده

بنیان خانواده به عنوان یکی از مؤلفه‌های «خود»، در داستان‌های این دوره، هسته‌ای و از هم گسیخته

است و سردی روابط افراد خانواده با یکدیگر را می‌توان مشاهده کرد. در داستان نگران نباش، زن و

شوهر رابطه خوبی با یکدیگر ندارند و دو تن از فرزندان‌شان در گیر اعتیاد هستند.

«شاید بابا هم وسط یکی از لاس زدن‌های عاطفی با دانشجوی‌هاش یاد دخترش افتاده»

(محب‌علی، ۱۳۹۵: ۱۱).

«وقتی بابا توی دفترش نباشد کجاست؟ یا خانه خانم وفایی یا خانم ملکوتی یا خانم

هرندی... بالاخره یک جایی هست دیگر» (همان: ۱۵).

دو برادر با یکدیگر در گیر می‌شوند:

«بابک و آرش روی زمین غلت می‌زنند. بابک روی سینه‌ی آرش نشسته و می‌خواهد تفنگ

را از دستش بگیرد... آرش تفنگ را گذاشته بیخ خرخره او و فشار می‌دهد» (همان: ۳۱).

مادر برخلاف دوره قبل فداکار نیست.

«مامان یا توی آرایشگاه بود یا توی یکی از مهمانی‌های دوره‌اش یا توی بوتیک‌های جردن... بقیه هم دنبال کار و زندگی خودشان» (همان: ۲۷).
 «آرزو] بچه که بود بارها فکر کرده بود اگر بمیرد ماه‌منیر (مادرش) گریه می‌کند؟» (پیرزاد، ۱۳۸۳: ۴۱۳).

پدر و مادرها در قبال فرزندانشان بی‌مسئولیتند و فرزندان علاقه‌ای به پدر و مادرشان نشان نمی‌دهند: «خیلی دوست داشتی مامانت مثل مامان من بود یا بابات مثل بابای اشکان و الهام ولت کرده بود و رفته بود اون سر دنیا؟» (محب‌علی، ۱۳۹۵: ۹۵).
 «تو هم اگه بابات اونجوری می‌مرد قاطی می‌کردی... مامان و بابای من هرجوری بمیرن، من قاطی نمی‌کنم» (همان: ۹۷).

۳-۲-۳. تمنای رفتن

در داستان‌های مورد بررسی در این دهه، بسامد شخصیت‌هایی با این ویژگی‌ها بالاست: میل به رفتن دارند، به سرمایه‌های بومی دلبستگی ندارند، غرب را مرکز قرار می‌دهند و وطن را به حاشیه می‌رانند.

- گروه اول، شخصیت‌هایی که صد در صد تمایل به مهاجرت دارند؛

امیر در داستان پرنده من در این گروه جای می‌گیرد:

«امیر به طرف آینده می‌رود. عاشق آینده است. گذشته را دوست ندارد» (وفی، ۱۳۹۹: ۱۵).
 تمنای رفتن در او بسیار قوی است.

«رفتن تنها فعلی است که امیر همیشه در حال صرف کردن آن است» (همان: ۱۵).

آیه در رمان عادت می‌کنیم نیز شخصیت دیگری در میان این گروه است. او شیفته وسایل و غذاهای خارجی است و نشانه‌ای از دلبستگی به سرمایه‌های بومی در او دیده نمی‌شود. با تمام مخالفت‌های مادرش بالاخره تصمیمش را برای رفتن به فرانسه می‌گیرد و آرزو را در مقابل عمل انجام شده قرار می‌دهد.

«چه جالب شلوارهای من و محسن هر دو ژاکمی‌اوست» (پیرزاد، ۱۳۸۳: ۷۰).

«ترجمه‌ی مدارکم را گرفتم. باید مهر وزارت خارجه بزنیم. نعیم را بفروست یا محسن یا چه می‌دانم، هرکی... آرزو پوشه را از آیه گرفت و گفت: خودم می‌برم» (همان: ۴۰۷).

به قدری تمنای رفتن در شخصیت اصلی داستان تیغوس زیاد است که خانه‌اش (سرمایه بومی) برایش غریبه است.

«با خانه‌اش احساس غریبی کرد» (ارسطویی^۱، ۱۳۸۸: ۴۲).

«عهد کرد آن‌قدر کار کند و پول جمع کند تا بتواند برای مدتی هم که شده برود جایی دیگر و مزه آسودگی را بچشد» (همان: ۴۶).

- گروه دوم، شخصیت‌هایی که اصلاً تمایلی به رفتن ندارند.

راوی در داستان پرنده من:

«نمی‌خواهم به کانادا بروم. نمی‌خواهم نیمه دیگر زندگی‌ام صرف تطبیق دادن با زندگی در آن‌جا بشود. آن‌وقت تا بخواهم خودم را پیدا کنم همه چیز تمام شده است» (وفی، ۱۳۹۹: ۱۷۵).

«می‌ترسم به آن طرف‌ها بیایم و با جیبی خالی گم بشوم. آن‌وقت باید دست به دامان یکی بشوم. می‌ترسم به بهشت تو بیایم و چشمم به چیزهای باقی‌مانده از جهنم بیفتد که به تنم چسبیده‌اند. حق با توست من دل و جرأت سفر ندارم» (همان: ۷۱).

منظور راوی از چیزهای باقی‌مانده از جهنم همان سرمایه‌های بومی است.

برخلاف دوره قبل، در این دوره، شخصیت‌ها دچار شک و دودلی نسبت به رفتن نیستند و یا می‌خواهند بروند و یا نمی‌خواهند بروند. که البته تعداد شخصیت‌های گروه اول با اختلاف بسیار زیادی از گروه دوم در جایگاه نخست قرار دارد.

۳-۲-۴. میل به بازگشت

- گروه اول، شخصیت‌هایی که صد در صد میل به بازگشت دارند؛

آرزو و سهراب در رمان عادت می‌کنیم شخصیت‌هایی هستند که قبلاً در خارج از ایران زندگی کرده‌اند و به دلیل دل بستگی به سرمایه‌های بومی - که قبلاً به آن اشاره شد- به ایران بازگشته‌اند و دیگر قصد مهاجرت ندارند.

- گروه دوم، شخصیت‌هایی که اصلاً تمایلی به بازگشت ندارند.

شخصیت امیر در داستان پرنده من:

«آخ، قربان آن تیغ‌ها بروم. یک بار دیگر از آن‌جا رد بشوم تمام است. پشت سرم را هم نگاه نمی‌کنم» (همان: ۲۰).

در رمان عادت می‌کنیم، حمید پدر آیه نیز سال‌هاست در فرانسه زندگی می‌کند و نه تنها خودش تمایلی به بازگشت ندارد بلکه دخترش آیه را نیز ترغیب به مهاجرت می‌کند.

«حمید تخم لق فرانسه رفتن را انداخته دهن آیه» (پیرزاد، ۱۳۸۳: ۱۶).

شخصیت اصلی داستان تیغوس، علاقه‌ای به زندگی در ایران ندارد و فقط زمانی که ویزایش یا پولش تمام می‌شود از روی اجبار به ایران بازمی‌گردد و دوباره تلاش می‌کند تا پول جمع کند و ویزایش را تمدید کند و به اسپانیا بازگردد.

در این مورد نیز شک و دو دلی وجود ندارد و افراد از بازگشت یا بازنگشتن خود به وطن مطمئن هستند.

در بخشی از رمان رؤیای تبت، «صادق» درباره‌ی خصلت جوانان این دوره می‌گوید:

[شیوا گفت]: نسل جوان، کره زمین را به چپیس و پفک می‌فروشد. صادق با خنده گفت:

اقلا می‌داند چه می‌خواهد. خیلی راحت» (وفی، ۱۳۹۹: ۱۱۲).

۳-۳. بررسی داستان‌های دهه ۹۰

در آثار مورد بررسی این دوره، غرب بیش از پیش به سپهر فرهنگی ایرانی نفوذ کرده است. در این دوره به دلیل تبلیغات گسترده رسانه‌ها به نفع غرب و بر ضد شرق، آشنایی مردم با فرهنگ غرب به‌عنوان گفتمان مسلط بیش از پیش است. به گونه‌ای که «دیگری» فرهنگ است و مرکزیت یافته و «خود» بیش از دو دهه پیشین به حاشیه رانده شده است. در میان‌ذهنیت شخصیت‌های این دوره، غرب خوب مطلق است به حدی که حاضرند برای رسیدن به آن از همه چیز خود بگذرند. در این دوره هیچ نشانه‌ای از وابستگی شخصیت‌ها به سرمایه‌های بومی دیده نمی‌شود.

در آثار مورد بررسی این دهه، به دلیل نافرنگ شدن «خود» وابستگی نسل جوان به سرمایه‌های بومی چون شهر و خانواده و خاطرات خیلی کم‌رنگ است. در دو دهه پیشین، شخصیت‌ها به صراحت این دوره از «خود» و سرمایه‌های آن منزجر نیستند.

۳-۳-۱. فردگرایی

در این دوره شخصیت‌ها، تنهایی را نسبت به زندگی جمعی برمی‌گزینند. در داستان روز خرگوش از بلقیس سلیمانی، راوی داستان به همسر سابقش که تازه از آمریکا برگشته است می‌گوید:

«ایرانی‌جماعت فردش عالیه، جمعش افتضاح» (سلیمانی^۱، ۱۳۹۶: ۲۰).

فردگرایی نشانه‌ای از تجدد خواهی افراد و گرایش به نوع زندگی غربی در برابر سنت زندگی جمعی شرقی است. برای مثال لیلا در رمان پاییز فصل آخر سال است پس از جدایی از همسرش ترجیح می‌دهد به تنهایی در تهران زندگی کند و پیش خانواده‌اش به اهواز برنگردد.

«نمی‌خواهم برگردم اهواز. آدم که راه رفته را بر نمی‌گردد. همان سه چهار روزی که آنجا بودم فهمیدم نمی‌توانم بمانم... این بار که رفتم، اهواز کوچک شده بود انگار. کوچک‌تر از کودکی‌ام» (مرعشی^۲، ۱۳۹۳: ۷).

یا در جایی دیگر از مزایای وبلاگ داشتن می‌گوید که نیازی نیست کسی را از نزدیک ببیند و می‌تواند پشت وبلاگش پنهان شود:

«وبلاگم را بالا می‌آورم. پست دیروزم یازده نظر دارد... دوست دارم که نمی‌بینمشان. دوست دارم هر وقت می‌خواهم چیزی بگویم، از دور بگویم و قایم شوم و هر وقت می‌خواهم جواب بشنوم، از دور بشنوم. نمی‌خواهم کسی جلوم بنشیند و نگاهم کند و منتظر حرفی باشد» (همان: ۲۳).

روجا در همین رمان برای ادامه تحصیل به فرانسه می‌رود و شبانه به او می‌گوید: «تو از تنهایی نمی‌ترسی، از هیچ چیزی نمی‌ترسی. می‌روی و پشت سرت را هم نگاه نمی‌کنی» (همان: ۱۷۷).

در داستان کابوس شناور نیز راوی با اینکه زنی مجرد است و هیچ مشکلی با خانواده‌اش ندارد ولی ترجیح می‌دهد تنها و جدای از مادر و خواهرش زندگی کند.

«همان شب رفتم خانه خودم که چند خیابان پایین‌تر بود و با خودم گفتم دیگر بر نمی‌گردم یا به این زودی بر نمی‌گردم. باید فاصله‌ام را با آن‌ها حفظ می‌کردم» (وفی، ۱۳۹۴: ۱۹).

به‌طور کلی، وابستگی به خانواده و شهر محل زندگی که جزئی از سرمایه‌های بومی است در این دهه میان شخصیت‌ها بسیار کم است و هر کسی ترجیح می‌دهد تنها باشد و آن‌طور که دلش می‌خواهد زندگی کند. شخصیت‌ها در این دهه استقلال نسبی دارند یا به دنبال به‌دست آوردن استقلالشان هستند.

۱. شماره صفحات رمان «روز خرگوش» بر اساس نسخه الکترونیکی «فیدیو» نوشته شده است.

۲. شماره صفحات رمان «پاییز فصل آخر سال است» بر اساس نسخه الکترونیکی «فیدیو» نوشته شده است.

۳-۲-۳. جدایی از خانواده

دل کندن از خانواده در میان شخصیت‌های طالب مهاجرت این دوره، به دلیل فردگرایی نسل جوان این دهه که از نتایج مدرنیته است در آثار مورد بررسی این دوره بسیار فراگیر است. در داستان پاییز فصل آخر سال است، میثاق برای مهاجرت به کانادا حتی از همسرش هم جدا می‌شود.

«روزهای آخر میثاق دیگر وقت نداشت. باید بین آرزوهایش و لیلی یکی را انتخاب می‌کرد. خیلی بدبختی کشیده بود برای کارهای رفتنش، می‌فهمی؟ تو بودی نمی‌رفتی؟» (مرعشی، ۱۳۹۳: ۳۳۴).

و یا روجا با اینکه می‌داند مادرش به او وابسته است و مخالف مهاجرت وی است؛ ولی اهمیتی نمی‌دهد.

«خسته شده بودم از هر روز زود برگشتن و مواظب مامان بودن... مامان مامان که نبودم» (همان: ۱۵۴).

سمیرا در داستان قرمز خاکی از تمام خانواده‌اش دل می‌بُرد و قصد مهاجرت دارد و پاسخ تلفن برادرش را نمی‌دهد و طوری وانمود می‌کند که گویی خانواده‌ای ندارد:

«زنگ که زدند گوشی را دادم دست هومن و گفتم: بگو هفته پیش رفته از این‌جا. نشونی هم ندارم ازش. هومن خودش همیشه می‌گفت هر چیزی که دست و پایت را می‌گیرد دور بینداز... وقتی گوشی را گذاشت، خیلی جدی گفت: مثل اینکه... فکر کنم... بابات فوت شده. گفتم: بنده خدا... گفت بی‌وجدان! بابات! شانه‌ام را بالا انداختم و گفتم: من خانواده‌مو به کل از دست دادم توی زلزله‌ی تهران. گفت: با خانواده‌ات این کارو نکن» (سیاوشی^۱، ۱۳۹۲: ۱۱۹-۱۱۸).

سمیرا این قدر از تمنای رفتن پر است که حتی خاطرات کودکی‌اش را - که جزو سرمایه‌های معنوی هر انسانی است - به یاد نمی‌آورد.

«برادرم چند خاطره از بچگی‌هایم گفتم که یادم نیامد. مغزم خیلی وقت بود که توی یک جهت هم کار نمی‌کرد دیگر. سرم پر شده بود از «آن‌ور» (همان: ۱۲۲).

۱. شماره صفحات مجموعه داستان «فارسی بخند» بر اساس نسخه الکترونیکی «طاقچه» نوشته شده است.

لیان و سولماز در ناتمامی زهرا عبدی، نیز هر دو پدرهایشان را از دست داده‌اند و مادرهایشان تنها هستند ولی حاضر به بازگشت نزد آن‌ها نیستند.

«...تصمیم گرفتم برای کارشناسی ارشد تهران را انتخاب کنم. درباره انتخاب رشته به همه دروغ گفتم و مادر را در آن خانه عنکبوتی پدر بزرگ تنها گذاشتم و راهی تهران شدم» (عبدی^۱، ۱۳۹۵: ۶۶).

۳-۳-۳. پشت سر گذاشتن خانه

وابسته نبودن به شهر محل تولد و گاهی انزجار از آن، از دیگر نشانه‌های عدم علاقه به سرمایه‌های بومی در آثار مورد بررسی این دوره است.

«یک بار به خود من گفته بود شیطان هم نمی‌تواند از تهران برم گرداند دیوان‌دره، چه برسد به این پیرمردهای ریقیوی گروه» (همان: ۴۶).

«لیان از هجده سالگی در تهران زندگی کرده بود و اصلاً دوست نداشت برگردد بوشهر» (همان: ۳۴).

«نمی‌خواهم برگردم اهواز. آدم که راه رفته را بر نمی‌گردد. همان سه چهار روزی که آن‌جا بودم، فهمیدم نمی‌توانم بمانم... این بار که رفتم، اهواز کوچک شده بود انگار. کوچک‌تر از کودکی‌ام» (مرعشی، ۱۳۹۳: ۷).

«اهواز خیلی بزرگ شده؛ ولی هیچی نداره؛ مثل کویت نیست» (سیاوشی، ۱۳۹۲: ۱۲۳).
 «مهدی می‌پرسد: این طرف‌ها؟ می‌گویم: آمدم که شاید بمانم. دروغ می‌گویم. مثل سگ دروغ می‌گویم. نمی‌گویم که اگر از قطار جا مانده بودم، هیچ وقت نمی‌آمدم» (همان: ۱۲۷).
 «اهر و بلال فروشی‌های میدان یادبودش و مردهایی که قبل از رفتن به خانه و خوردن ناهار، همیشه چندتا بلال را با هم تندتند می‌خورند و وقتی با هم گوشه میدان بلندبلند می‌خندند، دندان‌هایشان پر از سوخته بلال است... حالم به اندازه بزرگی خانه حاجی بابا بد می‌شود...» (عبدی، ۱۳۹۵: ۱۳۹-۱۳۸).

«یک آن حسی دلم را قبضه کرد؛ حس روزهای سوت و کور تابستان‌های اهر با صدای دلخراش اذان دم غروبش. توی سرم تاریک شد. زمستان‌های خشکه سرمایی که حتا رویاهای شنگول خانگزارهای کنار سد ستارخان را بی‌حوصله می‌کند؛ قبرستان سرتپه، قرارگاه

بیوه‌زن‌ها؛ تک‌سینمایی که همیشه به اندازه یک دوره چهارساله ریاست‌جمهوری از تهران عقب است؛ استخری که هیچ‌وقت آب ندارد؛ بوتیک‌های خاک‌گرفته و دست‌دوم ترک» (همان: ۱۵۱).

۳-۳-۴. تمنای رفتن

در آثار مورد بررسی این دوره، آرزوی مهاجرت و امکان آن در پس‌زمینه‌ی فکر ایرانی، بیش از پیش به عنوان گزینه‌ای که هر وقت امکانش باشد می‌توان به آن پرداخت، حضور دارد؛ به‌طوری‌که می‌توان در میان شخصیت‌های اصلی تا شخصیت‌های فرعی داستان‌ها، مهاجرت‌طلبان را بدون ذکر دلایل مهم و برجسته‌ای برای علاقه‌ی به رفتنشان یافت. گویی که تمنای مهاجرت در این دهه بدیهی جلوه می‌کند و نویسنده نیازی نمی‌بیند که به بیان دلایل آن با جزئیات پردازد. راننده تاکسی به روجا می‌گوید:

«عجیب است؛ همه دارند می‌روند. دخترخاله من هفته پیش رفت کانادا. چرا نروید؟ بمانید اینجا چه کار کنید؟ رفتید آن‌جا، یاد ما بیچاره‌ها هم باشید» (مرعشی، ۱۳۹۳: ۱۶۹).

همان‌طور که مشاهده می‌شود، راننده فقط از رفتن می‌گوید؛ بدون ذکر دلیلی برای اینکه چرا همه می‌روند.

در جایی دیگر از رمان، میثاق نیز به روجا می‌گوید:

«دروغ می‌گویم روجا؟ بماند این‌جا چه کار کند؟ اصلاً همه‌مان بمانیم این‌جا چه کار کنیم؟» (همان‌جا).

در این دوره به‌طور گسترده، برخلاف دهه‌های پیشین فقط یک گروه وجود دارد؛ **شخصیت‌هایی که صد در صد تمایل به مهاجرت دارند**؛ مانند میثاق، روجا، لیان و برادرش، سمیرا، پناه، رامین و ... که مثال‌های تمایل به رفتن آن‌ها در قسمت‌های پیش ذکر شد. و هیچ شخصیتی در این دوره دچار شک و تردید بین رفتن و نرفتن نیست. در تمام آثار مورد بررسی این دوره، تنها یک مورد یافت شد که تمایلی به رفتن ندارد؛ شخصیت «هومن» در رمان روز خرگوش از بلقیس سلیمانی، دانشجویی است که آرزوی ساختن ایران را دارد و از طریق شرکت در تشکل‌های دانشجویی سعی می‌کند سهمی در بهبود شرایط داشته باشد؛ اما در برابر هومن سه نفر از نزدیکانش که عبارتند از پدر، مادر و نامزدش با ماندن او در ایران مخالف هستند و اصرار دارند تا وی مهاجرت کند. همچنین پدرش سال‌هاست که در آمریکا زندگی می‌کند و نامزدش هم تصمیم به مهاجرت به استرالیا دارد. همچنین در همین رمان، خاله

هومن و دو دختر شوهر دوم مادرش هم مهاجرت کرده‌اند. به عبارتی حتی در این رمان هم مشخص می‌شود نسبت تعداد کسانی که موفقیت را در رفتن می‌بینند نسبت به کسانی که موافق ماندن و ساختن هستند در این دوره بسیار کمتر است.

«فعلا که دختره تخم لُق استرالیا رو تو دهنش کاشته... اون نمی‌آد آزی، استرالیا هم بهونه است...» (سلیمانی، ۱۳۹۶: ۱۳).

البته مادر هومن نیز خودش علاقه‌ای به رفتن ندارد؛ ولی اصرار دارد که پسرش حتما برود؛ یعنی حتی او نیز به برتری غرب معتقد است و حاضر است پسرش را به آنجا بفرستد. او در جواب ایرج، همسر سابقش - که می‌گوید او هم مهاجرت کند تا پسرشان راضی به رفتن شود - می‌گوید:

«حالا تو هم می‌بگو، تو، تو... من قبرستون بیام؟ کجا بیام؟ من چهل و شیش سالمه ایرج. از من گذشته به جای دیگه لونه بسازم» (همان‌جا)

ولی در مقابل به پسرش می‌گوید:

«مادر جان این شانس رو از دست نده؛ بذار خیال منم راحت باشه» (همان: ۴۹).

«من و پدرت موافق رفتنت هستیم. اصرار داریم حتما بری، نگران نگین هم نباش. مستقر که شدی، برای بردنش اقدام می‌کنیم» (همان: ۴۱).

«اگر قرار باشه به این مملکت هم خدمت بکنی، با تخصص بهتر می‌تونن این کار رو بکنی» (همان: ۴۳).

یا در رمان پاییز فصل آخر سال است، لیلا یکی از شخصیت‌های داستان، در ابتدا اینگونه می‌نماید که تمایلی به رفتن ندارد و به همین دلیل از همسرش جدا شده است؛ ولی در ادامه مشخص می‌شود که بعد از مدتی از نرفتن پشیمان شده است و برای رفتن تلاش کرده ولی موفق به مهاجرت نمی‌شود.

«لیلا می‌خواست برود؛ اما نتوانست. وقتی میثاق کارهایش درست شد و لیلا دید انگار واقعا دارد می‌رود، تصمیم گرفت همراهش برود؛ اما دیگر دیر شده بود. هر کاری که از دستش برمی‌آمد، کرد، اما آن وقت سال هیچ‌جا به او پذیرش نمی‌داد. این‌ها را هم به هیچ‌کس نگفت. حتی به میثاق» (مرعشی، ۱۳۹۳: ۳۳۲).

۳-۳-۵. میل به بازگشت

در مورد میل به بازگشت در میان مهاجران نیز، تنها یک گروه وجود داد؛ **شخصیت‌هایی که به هیچ عنوان میل بازگشت به وطن را ندارند.** برای مثال ایرج در روز خرگوش بیست سال است

که در آمریکا زندگی می‌کند و حالا به ایران بازگشته تا پسرش را هم راضی به رفتن کند. ستاره و رضا در داستان «خواهری» از سپیده سیاوشی نیز پس از سال‌ها زندگی در خارج از کشور در تلاشند که فرزندشان را هم پیش خودشان ببرند.

«بابام گفته تا دو ماه دیگه کارت درست می‌شه؛ آگه نری پیش مامانت، میای سوئد پیش من»

(سیاوشی، ۱۳۹۲: ۷۶).

تنها موردی که مخالف این گروه یافت شد پدر **بزرگسال** خانواده در داستان کوتاه سیب‌زمینی ایرانی از فریبا وفی است که برای دیدن فرزندانش به آمریکا رفته‌است و هیچ علاقه‌ای به ظواهر غرب ندارد - که نشان از وابستگی قشر بزرگسال به سرمایه‌های بومی و مرکزیت «خود» دارد. «فقط زنده برسم ایران. این جا نمیرم» (وفی، ۱۳۹۸: ۷۸).

البته باید توجه داشت که برخلاف محمود، همسرش - ملکه که او نیز جزو گروه بزرگسال است - شیفته غرب و ظواهر آن شده‌است، و همین موضوع نشان می‌دهد که در این دوره حتی در میان رده سنی بزرگسال هم، شخصیت‌هایی یافت می‌شود که برخلاف بزرگسالان در دو دهه پیشین وابسته‌ی «خود» و سرمایه‌هایش نیست.

«ملکه نه به سنش توجه می‌کرد نه به جایگاهش. جوان‌تر شده بود. درد زانویش رفته بود.

قرمزی پوست صورتش هم همین‌طور» (همان: ۶۹).

«آخر سفرش بود و انگار که تنها فرصت زندگی‌اش باشد؛ می‌خواست هر جور که دلش می‌-

خواست، رفتار کند» (همان: ۷۲).

۴. نتیجه‌گیری

شخصیت‌های داستانی نویسندگان دهه‌ی هفتاد، سرمایه‌های بومی ایران را چون: زیست‌جمعی ایرانیان، خانواده‌محور بودن، سبک معماری و زبان فارسی در تقابل با ویژگی‌های زندگی غربی به عنوان دیگری برتری می‌دهند و به همین دلیل شخصیت‌های داستانی در این دوره، وابستگی فراوانی به سرمایه‌های بومی دارند و همین موضوع باعث می‌شود که پس از مهاجرت تمایل به بازگشت به وطن داشته باشند؛ به‌خصوص شخصیت‌هایی که به دلایل سیاسی مجبور به ترک وطن شده‌اند، پس از مهاجرت اجباری مدام به فکر بازگشت به ایران هستند؛ حتی اگر آن را به دلیل ترس عملی نکنند. همچنین گروهی از شخصیت‌ها در این دوره به دلیل وابستگی به وطن و سرمایه‌هایش اصلاً تمایلی به ترک آن ندارند. در این دوره خانواده سنتی گسترده و مردسالار یکی از مؤلفه‌های مهم «خود» است و

نقش مهمی را در همهٔ امور ایفا می‌کند.

آنچه در دههٔ هشتاد اهمیت بسزایی می‌یابد، بازنمایی منفی «خود» به دلیل مشکلات جامعه و در پی آن کاهش وابستگی به سرمایه‌های بومی چون خانواده است. به دلیل مشکلات اجتماعی فراوان و نفوذ غرب در میان‌ذهنیت شخصیت‌ها به عنوان دیگری «فرهنگ» و از طرفی بریده نشدن کامل افراد از سنت، شخصیت‌ها دچار کشاکشی درونی میان سنت و مدرنیته می‌شوند که نتیجهٔ آن نوعی بی‌هویتی و سردرگمی است که منجر به از هم گسیخته شدن خانواده‌ها و بروز یأس و ناامیدی و تمایل به گریختن می‌شود. شخصیت‌ها در این دوره از هر راهی فقط می‌خواهند بروند، تمایل به بازگشت در این دهه نسبت به دههٔ پیشین بسیار کم‌رنگ‌تر است.

در داستان‌های مورد بررسی دههٔ نود، دیگر نشانی از وابستگی به سرمایه‌های بومی در میان شخصیت‌ها دیده نمی‌شود و شخصیت‌ها، شهر و خانه و خانواده‌شان را پشت سر گذاشته و به دلیل تجددخواهی به تنهایی و فردگرایی روی آورده‌اند. بررسی آثار این سه دهه نشان می‌دهد که زیست جمعی ایرانیان به شکلی ملموس به سمت فردگرایی سوق یافته است؛ فرآیندی که در آن خانواده‌ها، ابتدا از شکل گسترده به هسته‌ای تبدیل شده، سپس دچار فروپاشی شده و در نهایت، در دههٔ نود، واحد خانواده جای خود را به فرد داده است.

تنها گروهی که در دههٔ نود وجود دارد، شخصیت‌های طالب رفتن هستند و نشانی از تمایل به بازگشت به کشور یا شهرشان در آن‌ها دیده نمی‌شود. در تمام سه دوره بزرگسالان به دلیل وابستگی به سرمایه‌های بومی از جمله روابط خانوادگی، کمترین علاقه را به مهاجرت دارند. و نکتهٔ آخر اینکه، اگر فرد طالب مهاجرت و زنده‌های سنگین سرمایهٔ بومی به پای خود داشت - که به کندی از وطن دور می‌شد - به مرور این وزنه‌ها را همان زمانی که در وطن خود زندگی می‌کرده از پای گسسته و زمان رفتن، خود را فارغ البال احساس می‌کند. فارغ از این که این احساس تا چه میزان واقعی است.

کتابنامه

ارسطویی، شیوا (۱۳۸۸). من دختر نیستم. تهران: نشر علم.

پورشهرام، سوسن. (۱۳۹۹). بازنمایی غرب در داستان‌نویسی معاصر ایران (دهه‌ی ۷۰ تا ۹۰) از منظر نشانه‌شناسی

فرهنگی. (رساله‌ی دکترا)، استاد راهنما: حسینی، مریم، تهران، دانشگاه الزهرا.

پیرزاد، زویا (۱۳۸۵). سه کتاب (چاپ دوازدهم)، تهران: مرکز.

پیرزاد، زویا (۱۳۸۳). عادت می‌کنیم، تهران: مرکز.

ترقی، گلی (۱۳۹۸). خاطره‌های پراکنده (چاپ یازدهم)، تهران: نیلوفر.

جواهری، فاطمه و حسین سراج‌زاده (۱۳۸۴). «جلای وطن: بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به مهاجرت به خارج از کشور»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم، سال سیزدهم، شماره ۵۰-۵۱، صص ۵۸-۶۱.

حسینی، مریم و سالارکیا، مژده. «بررسی تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه در رمان رؤیای تبت بر اساس نظریه کنش پی‌یر بوردیو». فصلنامه ادبیات داستانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی کرمانشاه، سال اول، شماره ۴، پاییز ۱۳۹۲، صص ۱۷-۴۰.

سجودی، فرزانه (۱۳۸۸). ارتباطات بین فرهنگی؛ رویکردی نشانه‌شناختی، در نشانه‌شناسی نظریه و عمل، تهران: علم.

سعید، ادوارد (۱۳۸۶). شرق‌شناسی (لطفعلی خنجی، مترجم). تهران: امیرکبیر (سال انتشار اثر اصلی: ۱۹۷۸)

سلیمانی، بلقیس (۱۳۹۶). روز خرگوش (چاپ چهارم)، تهران: چشمه.

سونسون، گوران (۱۳۹۶). خود دیگری را می‌بیند: معنای دیگری (تینا امراللهی، مترجم). تهران: علم.

سیاوشی، سپیده (۱۳۹۲). فارسی بخند، تهران: قطره.

عبدالمحمدی، زهرا و یوسفی، هادی. (۱۴۰۴). «نقد دیاسپورایی رمان چه کسی باور می‌کند رستم روح‌انگیز شریفیان». پژوهشنامه ادبیات داستانی، دوره ۱۴، شماره ۳، صص ۲۱۷-۲۴۳.

عبدی، زهرا (۱۳۹۵). ناتمامی، تهران: چشمه.

عربستانی، مهرداد (۱۳۹۷). تمنای رفتن: مهاجرت به خارج در میان ذهنیت ایرانی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

محب علی، مهسا (۱۳۹۵). *نگران نباش* (چاپ چهاردهم)، تهران: نیماژ.

مرعشی، نسیم (۱۳۹۳). *پاییز فصل آخر سال است* (چاپ چهل و نهم)، تهران: چشمه.

موحدی، مجید و نیازی صغری (۱۳۸۷). «رابطه‌ی میان گرایش دانشجویان دختر به مهاجرت به خارج از کشور با ویژگی‌های فرهنگی آنان». *پژوهش زنان*، دوره ۶، شماره ۱، صص. ۲۹-۵۴.

وفی، فریبا (۱۳۹۸). *بی‌باد، بی‌پارو* (چاپ هفتم)، تهران: چشمه.

وفی، فریبا (۱۳۹۹). *پرنده‌ی من* (چاپ سی و چهارم)، تهران: مرکز.

وفی، فریبا (۱۳۹۹). *رویای تبت* (چاپ بیست و پنجم)، تهران: مرکز.

References

Abdi, Z. (2017). *Incompleteness*. Tehran, Cheshmeh Publications. (In Persian)

Abdolmohamadi, Z., & Yousefi, H. (2025). *Diasporic Criticism of Rohangiz Sharifian's Novel Who Believes Rostam*. *Journal of Research in Narrative Literature*, Vol. 14, No. 3, pp. 217-243. (In Persian)

Arabestani, M. (2019). *Desire to Leave: Migration to foreign countries in the intersubjectivity of Iranians*. Tehran, The Intitution of Culture, Art, and Communication. (In Persian)

Arastouee, S. (2010). *I am not a girl*. Tehran, Nashr-e Elm. (In Persian)

Belgheis, S. (2018). *The day of Rabbit* (4th printing) Tehran, Cheshmeh. (In Persian)

DaVanzo, J., & Morrison, P, A. (1981) *Return and other sequences of migration in the*

DaVanzo, J., (1981) *repeat Migration, Information Costs, and Location-specific Capital*. Springer, Vol. 4, No.1, pp. 45-73.

Hosseini, M., & Salarkia, M. (2013). *Examining the effect of women's capitals on the role of domination in the novel "Dream of Tibet" based on Bourdieu's theory of practice*. *Journal of Fictional Literature*, Faculty of Literature and Humanities, Razi University of Kermanshah, Vol. 1, No. 4, pp. 17-40. (In Persian).

- Javaheri, F. & Serajzadeh, H. (2006) *Leaving the homeland: Investigating the reasons for students migration*. Journal of Literature and Humanities of Tarbiat Modrres University. Vol. 13. No. 50-51, pp. 58-61. (In Persian).
- Mar'ashi, N. *Fall is the last season of the year*, 49th Edition. Tehran, Cheshmeh Publications. (In Persian).
- MohebAli, M. (2017). *Do not Worry*, 14th Edition. Tehran, Nimazh Publications. (In Persian).
- Movahhedi, M. Niyazi, S. (2009). *The correlation between the female students' desire to leave and their cultural features*. Women research. 6(1), pp. 29-54 (In Persian).
- Pirzad, Z. (2007). *Three books*, 12th Edition. Tehran, Markaz Publications. (In Persian).
- Pirzad, Z. (2005). *We will get used to it*. Tehran, Markaz Publications. (In Persian).
- Poorshahram, S. (2021). *Representation of the West in Iranian fiction writing A cultural Semiotic Approach (the 70s to the 90s)*. PhD dissertation, (Supervisor: Hoseini), Tehran, Alzahra University. (In Persian).
- Saeed, E. (2008). *Orientalism*. Translated by; Khonji. L. Tehran, AmirKabir Publications. (In Persian).
- Said, Edward W. (1978). *Orientalism*. New York, Pantheon Books.
- Siyavooshi, S. (2014). *Smile in Persian*. Tehran, Ghatreh Publications. (In Persian).
- Sojudi, F. (2010). *Intercultural relations: A semiotic approach in semiotics of theory and science*. Tehran, Elm. (In Persian).
- Sonesson, G. (2011). *Ego meets Alter: the meaning of otherness in cultural semiotics*. Translated by Tina Amrollahi. *Cultural Semiotics* (pp. 153-199). Tehran, Elm Publications. (In Persian).
- Stoop, D. Masteller, J (1991). *Forgiving our parents, forgiving ourselves: Healing adult children of dysfunctional families*. An Arbor, Mich, Vine Books. United States. Demography, Vol. 18, No. 1, pp. 85-101.
- Taraghi, G. (2020). *Sporadic memories*, 11th Edition. Tehran, Niloufar Publications (In Persian).

Vafi, F. (2020). *Without wind, Without oar*, 7th Edition. Tehran, Cheshmeh Publications (In Persian).

Vafi, F. (2021). *Dreaming of Tibet*, 25th Edition. Tehran, Markaz Publications. (In Persian).

Vafi, F. (2021). *My bird*, 34th Edition. Tehran, Markaz Publications. (In Persian).